

ЛИТЕРАТУРА

1. Апресян, Ю.Д. Образ человека по данным языка: попытка системного описания // Вопросы языкознания. – 1995. – №1. – С. 37.
2. Ажеж, К. Человек говорящий: Вклад лингвистики в гуманитарные науки / К. Ажеж. – УРСС, Эдиториал, 2003. – 304 с.
3. Караулов, Ю.Н. Русский язык и языковая личность / Ю.Н. Караулов. – М.: ЛКИ, УРСС Эдиториал, 2010. – 264 с.
4. Шарафутдинова, Л.Ф. К проблеме метаязыка описания содержательных объектов языка и культуры / Л.Ф. Шарафутдинова // Вестник Балтийского федерального университета им. И. Канта. – 2010. – № 2 – С. 84 – 86
5. Жеребило, Т.В. Словарь лингвистических терминов / Т.В. Жеребило. – Назрань: Пилигрим, 2010. – 485с.
6. Степанов, Ю.С. Язык и метод к современной философии языка / Ю.С. Степанов. – Языки русской культуры. – М., 1998. – 784 с.
7. Манакин, В.Н. Сопоставительная лексикология / В.Н. Манакин. – Киев: Знання, 2004. – 326 с.
8. Вежицка, А. Из книги «Семантические примитивы». Введение / А. Вежицка // Семиотика. – М., 1983. – С. 225 – 252.
9. Растье, Ф. Интерпретирующая семантика / Ф. Растье; пер. с франц. – Нижний Новгород: Деком, 2001. – 368 с.
10. Плеханова, Т.Ф. Текст как диалог: моногр. / Т.Ф. Плеханова. – Минск: МГЛУ, 2002. – 253 с.
11. Золотова, Г.А. Коммуникативные аспекты русского синтаксиса Г.А. Золотова. – М.: Наука, 1982. – 368 с.
12. Левицкий, А.Э. Горизонты развития неологии XXI века / А.Э. Левицкий // Горизонты современной лингвистики. Традиции и новаторство: сб. – М.: Языки славянских культур, 2009. – С. 350 – 364.

УДК 81:316.642.3

ФРАЗЕАЛАГІЧНЫЯ АДЗІНКІ З СТРУКТУРНА-СЕМАНТЫЧНЫМІ КАМПАНЕНТАМІ “БЕЛЫ” У БЕЛАРУСКАЙ, РУСКАЙ, АНГЛІЙСКАЙ МОВАХ

магістр філал. навук В.А. ГЕМБІЦКАЯ-БОРТНІК, А.Ю. ВЫРВІЧ
 Полацкі дзяржаўны ўніверсітэт, Наваполацк

Кожная мова мае сваю карціну свету, якая адлюстроўвае навакольны свет па-свойму, адрозна ад іншых моў. Менавіта моўная карціна свету абумоўлівае камунікатыўныя паводзіны, яна адлюстроўвае духоўныя каштоўнасці нацыі, выяўляе нацыянальны асаблівасці. На матэрыяле фразеалагізмаў можна рэканструяваць пэўны нацыянальны светапогляд. Фразеалагізмы ствараліся на нейкім асацыятыўным фундаменце, але і самі застаюцца прыдатным матэрыялам для фарміравання асацыятыўных палеў у наступных пакаленнях носьбітаў той ці іншай мовы.

Белы колер у беларускай і рускай моўных карцінах свету – гэта прысутнасць святла, чорны – адсутнасць святла, што знаходзіць пацверджанне ў фразеалагічнай адзінцы “белы свет” і “белый свет” адпаведна. І ў беларускай, і ў рускай, і ў англійскай мове сустракаюцца фразеалагізмы, пабудаваныя на супрацьпастаўленні белага і чорнага (напрыклад, “рабіць з белага чорнае”, “делать из белого черное”, “call/make white black”; “prove/swear that black is white”; “чорным па белым”, “черным по белому”; “to see things in black and white” і гэтак далей).

Белы колер як асацыяцыя з чыстай працай выяўляецца ў наступных беларускіх, рускіх, англійскіх фразеалагізмах: “у белых пальчатках”; “white-collar”, “белыя рукі”, “белые руки”. Носьбіты беларускай, рускай і англійскай моў атаясамліваюць белы колер і з чысцінай духоўнай: “белая зайздрасць”, “белая зависть”, “whiter than white”, “a white lie”, “a white knight”.

Кожны чалавек мае свае ўласныя ўяўленні пра свет і пра месца чалавека ў гэтым свеце, пра ўзаемадзеянне чалавека і наваколля: адносіны чалавека і прыроды, чалавека і грамадства, адносіны з іншымі людзьмі. З гэтых уяўленняў складаецца карціна свету. Пад навуковай карцінай свету разумеюць «усю сукупнасць навуковых ведаў пра свет, выпрацаваную ўсімі прыватнымі навукамі на дадзеным этапе развіцця чалавечага грамадства» [1, с. 9]. Навуковая карціна свету ствараецца і выкарыстоўваецца вузкім колам людзей, паступова мяняецца такім чынам, каб адпавядаць удасканаленню навуковай думкі.

Моўная карціна свету суб’ектыўная, яе станаўленне адбылося на этапе станаўлення народа і яго мовы. Кожная мова мае сваю карціну свету, якая адлюстроўвае навакольны свет па-свойму, адрозна ад іншых моў. «Менавіта моўная карціна свету абумоўлівае камунікатыўныя паводзіны, разуменне знешняга і ўнутранага

МОВАЗНАЎСТВА І ДЫЯЛЕКАЛОГІЯ

свету чалавека. Яна адлюстроўвае сродак маўленчай і мысліцельнай дзейнасці, характэрнай для той ці іншай эпохі, з яе духоўнымі, культурнымі і нацыянальнымі каштоўнасцямі» [2, с. 79].

Фразеалагізмы не толькі ўзбагачаюць акт маўлення, але адлюстроўваюць і замацоўваюць наяўныя асацыятыўныя сувязі. З аднаго боку замацоўваюць, а з іншага – уплываюць такім чынам, што прымушаюць рэцыпіента прыняць і ўвесці ва ўжытак новыя для яго асацыяцыі, а значыцца гэтыя сувязі становяцца агульнымі і распаўсюджанымі. Форма і змест фразеалагізмаў цесна звязаны з фонавымі ведамі носьбітаў мовы, з культурнымі традыцыямі народа. Фразеалагічныя адзінкі ацэньваюць з’явы і аб’екты знешняй рэальнасці, перадаюць адносіны да іх. Фразеалагізмы з’яўляюцца сродкамі адлюстравання навакольнага свету, яны ўбіраюць у сябе міфалагічныя, рэлігійныя, этнічныя ўяўленні народаў розных эпох і пакаленняў.

Чалавек успрымае навакольны свет і праз колер. Так, успрыманне такой фізічнай з’явы, як колер, не адрозніваецца ў людзей, але моўная канцэптуалізацыя яго ў розных культурах даўра не аднолькавая. Англійскі лінгвіст Джон Лайанз лічыць, што “мноства каляровых сімвалаў і асацыяцый увайшлі ў нашу свядомасць, а пэўная група прыметнікаў, якія маюць значэнне колеру, пачала набываць сацыяльна абумоўленыя характарыстыкі, што таксама знайшло свае адлюстраванне ў фразеалагічным пераасэнсаванні” [3, с. 280].

Дыхатомія жыцця і смерці суадносіцца з дыхатоміяй белага і чорнага. Белы колер ў нашай культуры адзін з найбольш пашыраных колераў, ён атаясамліваецца і з чысцінёй, святасцю (пад уплывам хрысціянскай культуры); і са смерцю (бо аналіз шматлікіх рытуальных кантэкстаў паказвае, што белы колер выступае як апазіцыя чырвонаму, які, у сваю чаргу, сімвалізуе жыццёвы пачатак, нараджэнне) [4, с.89]. Белы колер – гэта прысутнасць святла, чорны – адсутнасць святла, таму менавіта белы колер з’яўляецца сімвалам бязмежнасці і вечнасці Сусвету, што знаходзіць пацверджанне ў фразеалагічнай адзінцы *белы свет* (навакольная рэчаіснасць – зямля, сусвет, з усім, што на ёй існуе) і выводных з яе: *у белы свет ісці* (у невядомым напрамку, абыводу), *у белы свет як у капейку* (не выбіраючы дарогі, куды вочы вядуць), *выводзіць на белы свет* (даводзіць што-небудзь да ведама публікі, выкрываць), *не бачыць белага свету* (не ведаць спакою, пакутваць).

У рускай народнай культуры белы колер мае тое ж значэнне, што і ў беларускай, адпаведна сустракаецца фразеалагічная адзінка *“белый свет”* з аналагічным значэннем. У моўнай карціне свету носьбітаў англійскай мовы нічога падобнага няма.

І ў беларускай, і ў рускай, і ў англійскай мове сустракаюцца фразеалагізмы-калькі з лацінскай мовы (лат. *"candida de nigris vertere"*), пабудаваныя на супрацьпастаўленні белага і чорнага, якія маюць агульнае значэнне “падаваць што-небудзь у зусім іншым выглядзе”: *рабіць з белага чорнае, дэлаць із белага чорнае, call/make white black*. У англійскай мове ёсць яшчэ фразеалагічная адзінка *prove/swear that black is white*, якая азначае “наўмысна казаць няпраўду”. І ў беларускай, і ў рускай мовах існуюць фразеалагічныя адзінкі, пабудаваныя на кантрасце чорнага і белага, якія былі запазычаны альбо з французкай (фр. *"noir sur blanc"*), альбо з нямецкай (ням. *"schwarz auf weiß"*) моў, з аднолькавым значэннем “вельмі дакладна, недвухсэнсавы”: *чорным па белым, чорным па белым*. У англійскай мове фразеалагізм *to see things in black and white* азначае “перабольшваць” і адпавядае беларускаму *кідацца з адной крайнасці ў другую*. Таксама тэкст, надрукаваны ці напісаны ад рукі, носьбіты англійскай мовы называюць *black and white*.

Фразеалагізм *“белая варона”* (чалавек, рэзка непадобны на іншых людзей сваімі паводзінамі ці знешнім выглядам) з’яўляецца калькай лацінскага *"alba owis"*. Ён запазычаны і ў беларускую, і ў рускую (*белая варона*), і ў англійскую мову (*a white crow*). Дадзенае словазлучэнне толькі на першы погляд падаецца нелагічным спалучэннем двух неспалучальных паняццяў, таму што ў прыродзе сустракаюцца, хоць і рэдка, белыя вароны [5, с. 49]. У англійскай мове чалавека, непадобнага да сярэднястатыстычнага, называюць таксама *a black sheep* (звычайна авечкі ў чарадзе белыя).

На падмурку супрацьпастаўлення белага і іншых колераў пабудаваны фразеалагізм *“шыта белымі ніткамі”* і яго адпаведнік у рускай мове *“шито белыми нитками”*, якія абазначаюць, што нешта было няўмела, няўдала схавана, бо на любой тканіне (акрамя белага) шво, зробленае белымі ніткамі, будзе добра бачна.

Руская фразеалагічная адзінка *“как сажа бела”* (кепскі) пабудавана на іроніі, бо сажа – гэта “чорныя часціцы ад няпоўнага згарання паліва, якія асядаюць на ўнутраных паверхнях печы і коміна” [6]. Сажа з’яўляецца сімвалам чорнага колеру, белага сажа не бывае, таму іранічнае параўнанне азначае, што ўсе не так добра, як павінна быць.

Белы колер – колер калення, які маюць металы пры награванні да самых высокіх тэмператур. Гэта суадносіцца з эмацыянальным напружаннем і з белым колерам твару раз’юшанага чалавека. Як і ў беларускай і рускай мовах, так і ў англійскай мове існуюць фразеалагізмы *да беллага калення, доводзіць да белого калення, to be white-hot*, якія апісваюць чалавека, даведзенага да страты самавалодання. У беларускую мову дадзены фразеалагізм быў запазычаны з рускай мовы. Фразеалагічная адзінка *white fury* мае значэнне “злосць, лютасць, шаленства”.

Белы колер як асацыяцыя з чысцінай, з адсутнасцю плямаў выяўляецца ў наступных фразеалагізмах: *у белых пальчатках* (далікатна і бяскрыўна); *white-collar* (чалавек, які працуе ў офісе, выконвае разумовую, а не фізічную працу); *белыя рукі* ў беларускай мове і адпаведнік *белые руки* ў рускай мове (рукі кагосьці са шляхецкага роду ці з горада, рукі, якія не дакраналіся да зямлі), лексічная адзінка *беларучка*, якая утварылася ад фразеалагічнай, мае негатывную канатацыю і азначае чалавека, не прызвычанага да фізічнай працы. *Белая костка, белая кость* – гэта пра чалавека знатнага паходжання.

Белы колер атаясамліваюць і з чысцінай духоўнай: з духоўнай дасканаласцю, сумленнасцю, бязгрэшнасцю, пра што сведчаць беларускі і рускі фразеалагізм *белая зайздрасць/белая зависть*. У англійскай мове ёсць фразеалагізмы *whiter than white* (звышдобры і шчыры, не здольны да благога), *a white lie* (бязгрэшны падман, на які ідуць, каб не пакрыўдзіць іншага чалавека). Англійская фразеалагічная адзінка *a white knight* (спонсар, які дае грошы, каб выратаваць кампанію ад банкрутства ці зліцця з іншай кампаніяй) асацыіруецца з дабром, бо існуе яшчэ фразеалагічная адзінка *a black knight* (чалавек, які ўносіць прапанову аб непажаданым зліцці фірмы з іншай буйнейшай). Так, белы рыцар – гэта герой казак, які ў апошні момант прыходзіць на дапамогу і выратаўвае. Увогуле белы колер у светапоглядзе носьбітаў англійскай мовы мае трывалыя асацыятыўныя сувязі з чысцінай, зразумеласцю і яснасцю думкі, чысцінай намераў, новымі пачыненнямі, боскім святлом [7, с. 64].

У беларускай, рускай і англійскай мовах існуе шэраг розных фразеалагізмаў з структурна-семантычным кампанентам “белы” і з заакампанентам, напрыклад, адносна малады фразеалагізм *да белых мядзведзяў* (адправіць у канцэнтрацыйны лагер на поўначы або на ўсходзе Расіі) прыводзіцца Лепешавым І. Я. у “Фразеалагічным слоўніку беларускай мовы”. *A white elephant* кажуць носьбіты англійскай мовы пра падарунак, які шмат каштуе, але ад якога няма ніякай карысці. “Існуе паданне, што кароль Сіама дарыў яго ворагам, каго жадаў давесці да галечы, бо ў Індыі і на Цэйлоне слон лічыўся свяшчэннай жывелай, якой нельга было карыстацца для працы, больш таго догляд за ей шмат каштаваў яго гаспадарам” [8, с. 8]. *Казка пра беллага бычка і сказка пра белого бычка* (у рускай мове) азначае бясконцае паўтарэнне аднаго і таго з самага пачатку. Значэнне гэтага выразу склалася на аснове кароткай, але дакучлівай народнай казкі для дзяцей, калі тыя зноў і зноў прасілі расказаць яшчэ адну. Агульны для ўсіх усходнеславянскіх моў фразеалагізм *белыя мухі, белые мухи* мае значэнне “снег, сняжынка”, ен суадносіць сняжынку, якія падаюць, з мухамі.

Недаследаваную тэрыторыю называюць *белая пляма* (у беларускай мове) і *белое пятно* (у рускай мове), выраз гэты ўзнік са свабоднага словазлучэння, звязанага з геаграфічнымі картамі. Калі той ці іншы раён або край яшчэ не быў даследаваны, то на картах, на фоне рознакаляровага адлюстравання зямной паверхні, ен выглядаў белай плямай. У англійскай мове існуе фразеалагічная адзінка *blank spot* (слова “blank” тут ужыта ў значэнні “белы, бледны, празрысты”).

Такім чынам, у беларускай і рускай моўных карцінах свету белы колер – гэта прысутнасць святла, чорны – адсутнасць святла, што знаходзіць пацверджанне ў фразеалагічнай адзінцы *белы свет і белый свет* адпаведна. І ў беларускай, і ў рускай, і ў англійскай мове сустракаюцца фразеалагізмы, пабудаваныя на супрацьпастаўленні беллага і чорнага (напрыклад, *рабіць з беллага чорнае, делать из белого черное, call/make white black; prove/swear that black is white; чорным па белым, черным по белому; to see things in black and white* і гэтак далей). Белы колер як колер калення, які маюць металы пры награванні да самых высокіх тэмператур, суадносіцца з эмацыянальным напружаннем і з белым колерам твару раз’юшанага чалавека, што выяўляецца ў беларускай, рускай, англійскай моўных карцінах свету праз фразеалагізмы *да беллага калення, доводзіць до белого калення, to be white-hot, white fury*. Белы колер як асацыяцыя з чыстай працай выяўляецца ў наступных беларускіх, рускіх, англійскіх фразеалагізмах: *у белых пальчатках; white-collar, белыя рукі, белые руки*. Белы колер атаясамліваюць і з чысцінай духоўнай: з духоўнай дасканаласцю, сумленнасцю, бязгрэшнасцю, пра што сведчаць беларускі і рускі фразеалагізм *белая зайздрасць/белая зависть*, англійскія фразеалагізмы *whiter than white, a white lie, a white knight*. Таксама льга адзначыць, што склад фразеалагічных адзінак са структура-семантыч-

МОВАЗНАЎСТВА І ДЫЯЛЕКТАЛОГІЯ

ным кампанентам “белы” амаль аднолькавы ў беларускай і рускай мове, што абумоўлена гістарычнымі абставінамі развіцця моў і мабільнасцю фразеалагізмаў.

ЛІТАРАТУРА

1. Корнилов, О.А. Языковые картины мира как производные национальных менталитетов / О.А. Корнилов. – 2-е изд. – М.: ЧеРо, 2003. – 349 с.
2. Маслова, В.А. Когнитивная лингвистика: Учебное пособие / В.А. Маслова. – 3-е изд. – Минск: ТетраСистемс, 2008. – 272 с.
3. Лайонз, Дж. Язык и лингвистика. Вводный курс / Дж. Лайонз; пер. с англ. И.А. Муравьева, Е.Г. Устинова. – М.: Едиториал УРСС, 2004. – С. 278 – 283.
4. Санько, С. Беларуская міфалогія: Энцыклапед. слоўнік. / С. Санько; склад. І. Клімковіч. – 2-ое выд., дап. – Мінск: Беларусь, 2006. – С. 89 – 90.
5. Лепешаў, І.Я. Этымалагічны слоўнік фразеалагізмаў / І.Я. Лепешаў. – Мінск: Бел.Эн, 2004. – 448 с.
6. Ожегов, С.И. Толковый словарь русского языка. / С.И. Ожегов, Н.Ю. Шведова. – М.: Азбуковник, 1999. – 944 с.
7. Böhmová, Hana. Colour Systems in English in Comparison with Czech / Hana Böhmová. – Masaryk University, 2010. – 94 p.
8. Костюченко, В.И. Национально-культурное своеобразие фразеологических оборотов с зоокомпонентом в русском и английском языках / В.И. Костюченко. – Минск: Беларусь, 2005. – С. 6 – 10.
9. Кунин, А.В. Англо-русский фразеологический словарь / Лит. ред. М.Д. Литвинова. – 4-е изд., перераб. и доп. – М. Рус. яз., 1984. – 944 с.
10. Лепешаў, І.Я. Слоўнік фразеалагізмаў у 2 т. Т. 1. А – Л / І.Я. Лепешаў – Мінск: Беларус. Энцыклапедыя імя П. Броўкі, 2008. – 672 с.
11. Лепешаў, І.Я. Слоўнік фразеалагізмаў у 2 т. Т. 2. М – Я / І.Я. Лепешаў – Мінск: Беларус. Энцыклапедыя імя П. Броўкі, 2008. – 704 с.
12. Молотков, А.И. Фразеологический словарь русского языка / А.И. Молотков. – М.: Советская Энциклопедия, 1968. – 544 с.
13. Cambridge International Dictionary of Idioms. – Cambridge University Press, 1998.

УДК 81-26:347.78.034

**ПРАБЛЕМА ПЕРАДАЧЫ БЕЛАРУСКАЙ БЕЗЭКВІВАЛЕНТНАЙ ЛЕКСІКІ
НА АНГЛІЙСКУЮ МОВУ (НА МАТЭРЫЯЛЕ ПЕРАКЛАДА ПАЭМЫ
ЯНКІ КУПАЛЫ “КУРГАН” ВЕРАЙ РЫЧ)**

**магістр філал. навук В.А. ГЕМБІЦКАЯ-БОРТНІК, Я.В. МІСНІК
Полацкі дзяржаўны ўніверсітэт, Наваполацк**

Безэквівалентная лексіка - гэта лексічныя адзінкі (словы і ўстойлівыя словазлучэнні) адной з моў, якія не маюць ні поўных, ні частковых эквівалентаў сярод лексічных адзінак іншай мовы. Безэквівалентнасць лексічных адзінак існуе толькі ў межах дзвюх моў. Пераклад безэквівалентнай лексікі патрабуе вялікіх намаганняў ад перакладчыкаў, бо яны павінны дасканава ведаць і адчуваць мову, з якой перакладаюць, і мову на якую яны перакладаюць. Перакладчыца з Вялікабрытаніі Вера Рыч сутыкнулася з праблемай перадачы безэквівалентнай лексікі пры перакладзе паэмы Янкi Купалы «Курган» («Gravetound»). Вера Рыч перакладала беларускую безэквівалентную лексіку, якая сустракалася ў паэме, на англійскую мову апісальна (лясун - wood-sprite, папараць-кветка - lisky bracken, пушча - deer woods); спрабавала падабраць адзінкі ў лексічным складзе англійскай мовы, якія б былі хаця б часткова эквівалентнымі (купалле – Midsummer; піліпаўка - Advent). Усе адметнасці беларускай духоўнай культуры перадаць не атрымалася, і культурны пласт, які ў беларускага чытача ўзнікае асацыятыўна, у носьбіта англійскай мовы пры чытанні пераклада не ўзнікае, але гэта натуральная з’ява, і на адэкватнасці перакладу твора беларускага класіка гэта адмоўна не адбілася. Аднак пераклад бы толькі палепшыўся, калі б суправаджаўся каментарамі з культурна-гістарычнымі даведкамі да адзінак лексікі, якія перадаюць рознага кшталту з’явы і прадметы матэрыяльнай і духоўнай культуры беларусаў.

Працуючы над любым тэкстам, перакладчык сустракаецца з вялікай колькасцю цяжкасцей, адной з якіх з’яўляецца несупадзенне лексічных значэнняў, уласцівых зыходнай мове і мове на якую